

Ольга Науменко

УКРАЇНСЬКИЙ ПАРЛАМЕНТ У ДЗЕРКАЛІ СТАТИСТИКИ

У статті розкривається сутність парламенту та його особливості розвитку. На основі конституційного складу Верховної Ради України VII скликання проводиться статистичний аналіз «типології» еліти, вікової структури та освітньої належності народних депутатів України. Парламентський склад аналізується за кількісними і якісними показниками, за моделлю виборчої системи, що є критеріями входження в політико-управлінську еліту України.

Ключові слова: парламент, «типологія» еліти, виборча система, парламентський склад, народний депутат.

O. Naumenko. Ukrainian parliament in the mirror of statistical figures. In the article is revealing the sense of parliament and its development peculiarities. On the ground of constitutional structure of Ukraine Supreme Council of VII convocation is conducting the statistical analyze of elites typology, age structure and professional identity of Ukrainian People's Deputies. The Parliament Body is analyzing through the few quantitative and qualitative figures, the model of election system, which are the requirements of entering into politics-managing elite of Ukraine.

Key words: parliament, «typology» of elite, election system, parliamentary body, people deputy.

Виборним представницьким органом державної влади в Україні є лише один орган державної влади – Верховна Рада України. Парламент уособлює представницьку демократію та є головним структурним елементом демократизму держави і наділений правом представляти інтереси народу. Ключовими фігурами парламенту є політичні еліти, дослідження яких на сьогодні актуальне щодо механізмів їх приходу до влади.

Метою статті є аналіз парламентського складу за кількісними та якісними показниками, за допомогою яких автор робить спробу розкрити механізм входження в політичну еліту до законодавчого органу влади шляхом виборів.

Стаття має інформаційно-аналітичний характер зі статистичними даними, які проведені автором на основі періодичних друкованих видань та інформаційно-довідкових електронних ресурсів.

Єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України (ст. 75 Конституції України). Відповідно до ст. 76, конституційний склад Верховної Ради України – чотириста п'ятдесят народних депутатів України, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років [1].

Парламент відіграє важливу роль у функціонуванні демократичного суспільства, в забезпеченні прав і свобод

кожної особи. Парламенти наділені повноваженнями щодо моніторингу та контролю за діяльністю виконавчої влади, що виступає механізмом забезпечення незалежної законодавчої гілки влади від виконавчої та є необхідним елементом системи стримувань і противаг за умов демократичного розвитку влади [2].

В основу поняття дефініції «парламент» науковці вкладають різні ознаки, але базовим класифікатором виступає його представницький характер. Тож, вбачається логічним вважати лише парламент органом політичного представництва [3]. Сучасний парламент як інститут влади має значну кількість функцій, особливу внутрішню та організаційну структуру.

Виборча система є основним механізмом реалізації принципу політичного представництва. Демократичний потенціал виборчих моделей в Україні впродовж еволюції виборчого процесу дедалі більше стискався. Виборча система і виборче законодавство в нашій країні нестабільне й демонструє виразну тенденцію до домінування прав політичного класу порівняно з можливістю для вираження політичних прав громадянами [4].

Починаючи з 2006 року в Україні застосовувалася чисто пропорційна виборча система. Згідно з механізмом обрання народних представників пропорційна виборча система, що ґрунтується на відповідності між кількістю поданих голосів та кількістю одержаних мандатів, передбачає коаліційність під час формування уряду, а також відповідний поділ парламенту на більшість та меншість [3, с.77–78].

З 2010 р. було запроваджено змішану виборчу систему, за якою й відбулося обрання Верховної Ради України 28 жовтня 2012 р. Основними недоліками чинної виборчої моделі виступають: 1) домінування партій лідерського типу у виборчому процесі, деперсоніфікація вибору; 2) консервація політичних еліт та формування специфічного інтересу політичного класу, що передбачає збереження панування і доступ до розподілу та усунення від управління більшості громадян. Основним інструментом у цьому процесі є застосування закритих списків на виборах, що породжує

такі явища, як диктатура партійних лідерів, перетворення політичних партій на «бізнес-холдингові» компанії, гальмування розвитку партій через придушення внутрішньої конкуренції, через викривлення механізмів кадрової професійної селекції, через перешкоджання появі нових лідерів.

Можна сказати, що законодавчий орган став закритим інститутом державної влади, чого, звісно, не може бути, адже це суперечить базовим засадам демократизму.

Вибори є засадним інститутом демократії, а саме – через механізм виборів мобілізується політична еліта і легітимізується влада [4, с.41–42]. Якщо говорити про склад обраного парламенту, то, як слушно зауважує О. Майборода, «нація творить свою еліту за власною подобою. Однак і подоба нації, у свою чергу, також визначається діяльністю еліти» [5, с.2].

Під елітою розуміється не тільки соціальний прошарок, а також, функціональна група, що являє собою сукупність індивідів, які займають ключові позиції в соціальних, політичних, економічних інститутах. Що, у свою чергу, дозволяє їм здійснювати в сучасному суспільстві та його підсистемах інтегративні та стабілізуючі функції, що надає можливості елітам приймати рішення щодо розподілу основних суспільних ресурсів. Тобто, роль еліти зводиться до інституційної функції в суспільстві.

Завдяки інституціоналізації еліта забезпечує себе легітимізацією, соціальною підтримкою та соціальною базою для власного відтворення. Відтворюючи себе як владну групу, еліта має власний басейн рекрутування, створений кадровий резерв в адміністративних структурах та власну соціальну базу [6, с.127, 129].

Індекс оновлюваності депутатського корпусу визначає ефективність парламенту. Таким чином санація депутатів за підсумками виборчого процесу являє собою предмет порівняльного аналізу за категорією «питома вага депутатів, обраних вперше».

Перші незалежні вибори в Україні засвідчили, що громадяни бажали бачити депутатів нового світобачення щодо економічних реформ. Саме це підтвердили вибори до Верховної Ради I та II скликань (коли, відповідно,

92,2 та 84,9 відсотків депутатів обрано вперше). Починаючи з 1998 року вже простежується тенденція до скорочення кількості депутатів, обраних вперше: на 18,4 відсотка у Верховній Раді України III скликання (порівняно з II скликанням) і на 26,2, відповідно, IV скликання. Депутатський корпус V скликання порівняно з попереднім складом Верховної Ради України, мав тенденцію в бік оновлення майже на 4 відсотки. Та все ж, кардинального оновлення депутатського корпусу після виборів 1994 року не відбулося.

До парламенту значною мірою обиралися люди, які або посідали впливові посади, або володіли великим бізнесом, що дало їм змогу акумулювати значний електоральний запас. Депутат у разі втрати депутатського мандату, за допомогою відпрацьованих зв'язків має можливість отримати впливові посади в інших гілках влади або в бізнес-структурах до повернення в парламент на наступних виборах.

Щодо прошарку депутатів з великим досвідом роботи в Верховній Раді України, то у складі депутатського корпусу IV скликання простежувалося зростання частки депутатів старше 50 років (на 2,5 відсотка) та зменшення частки депутатів віком до 50 років (на 2,4 відсотка). Представницькою за віком упродовж трьох скликань була група депутатів віком від 31 до 40 років й становила близько 20 відсотків складу депутатського корпусу. Найчисельнішою залишалася вікова група, що перебувала в межах 41 – 50 років, коливання якої протягом каденції Верховної Ради України було суттєвим: від 43 до 38 відсотків [3, с.89–90].

До 24 вересня 1997 року діяв Закон України «Про вибори народних депутатів України» від 18 листопада 1993 р. Відповідно до цього закону вибори до Верховної Ради проводилися за мажоритарною системою абсолютної більшості (50%+1 виборчий голос) з мінімальною явкою не менше 50% виборців. Як засвідчив досвід виборів 2008 року, закон був вкрай неефективним. Під час першого читання парламентарі ухвалили законопроект про

вибори, запропонований Тимчасовою спеціальною комісією [7, с.5–9]. Закон став модифікацією мажоритарної та змішаної виборчої систем.

Згідно з результатами виборів у загальнодержавному окрузі та у відповідних одномандатних округах 28 жовтня 2012 року наша країна отримала 445 парламентарів. На п'яти інших одномандатних округах ЦВК визнав неможливим встановити результати виборів. Палітра парламентського складу VII скликання представлена дев'ятьма партіями та має ткий вигляд: Партія регіонів (185 мандатів), Об'єднана опозиція «Батьківщина» (101 мандат), партія «УДАР» Віталія Кличка (40), ВО «Свобода» (37), КПУ (32), партія «Єдиний центр» (3), двома – Народна партія та по одному – Радикальна партія Олега Ляшка та партія «Союз», само висуванці (43) [8].

Автори монографії «Владна еліта в контексті суспільного розвитку» [9, с. 9–12], виділяють п'ять основних груп владної еліти, відповідно до їх ідейно-політичних орієнтацій. Ці групи є «ідеальними» у веберівському визначенні цього терміна: індивідуалісти – люди, котрі все своє життя пов'язані з великим виробництвом та об'єднують у своїх лавах, так би мовити, «прагматиків – індустріалістів»; постіндустріалісти або «технократи», до яких входять молодші та не пов'язані з виробництвом представники правлячої еліти; традиціоналісти – власне самі політики, котрі сповідують різні погляди, які прийшли до влади за допомогою партійної чи комсомольської кар'єри чи вплили в процесі внутрішньопартійної боротьби; державники – досить умовна група, оскільки ідею державності сповідують усі політичні сили; популісти, які є різновидом «державників». Слід виділити такий тип еліти, як «новий ділок – політик», – представники якої досягли високого становища завдяки новим економічним структурам, які виникли за формування ринкової економіки та є найбільш успішними підприємцями і фінансистами.

Використовуючи більш детальну «типологію» еліт, серед представників сучасної політичної еліти виділяємо такі типи в числовому відношенні наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

«Типологія» політичних еліт

	ПР	БЮТ	КПУ	ВО «Свобода»	УДАР	«Єдиний центр»	Партія «Союз»	Радикальна партія Олега Ляшка	Безпартійні
Прагматик-індивідуаліст	35	5	2	-	-	-	-	-	-
Прагматик-постіндивідуаліст	14	18	9	9	8	-	-	-	1
Прагматик-традиціоналіст	5	-	3	1	-	-	-	-	1
Партійно-комсомольський кар'єрист	12	6	2	-	-	-	-	-	1
Статистик-державник	13	8	1	-	2	-	-	-	1
Популіст-політик	42	32	15	23	18	-	-	1	6
Новий ділок-політик	83	32	2	4	13	2	1	-	7

За зведеними даними по депутатських фракціях ми бачимо, що у складі парламенту депутати, які переобираються вже в котрий раз, та ті, що прийшли вперше до Верховної Ради України, найбільше представлені як нові ділки-політики, серед представників ПР – 83, БЮТ – 32, УДАР – 13. У цьому простежується досить тісний взаємозв'язок влади та бізнесу. Тобто, спостерігається механізм приходу в парламент через великий бізнес та його структури. Також до влади потрапили люди на хвилі демократичних перетворень («популіст – політик»), «обійшовши» традиційні шляхи висування: ПР – 42, БЮТ – 32, КПУ – 15, ВО «Свобода» – 23, УДАР – 18, самовисуванці – 6. В Партії регіонів тип еліти «прагматик – індивідуаліст» (35) переважає з-поміж інших партій, де представлені парламентарі, які пройшли шлях в галузях народного господарства від керівника підрозділу до директора великого підприємства. Невелику частку займають вихідці, які розпочинали свою трудову діяльність в органах ком-

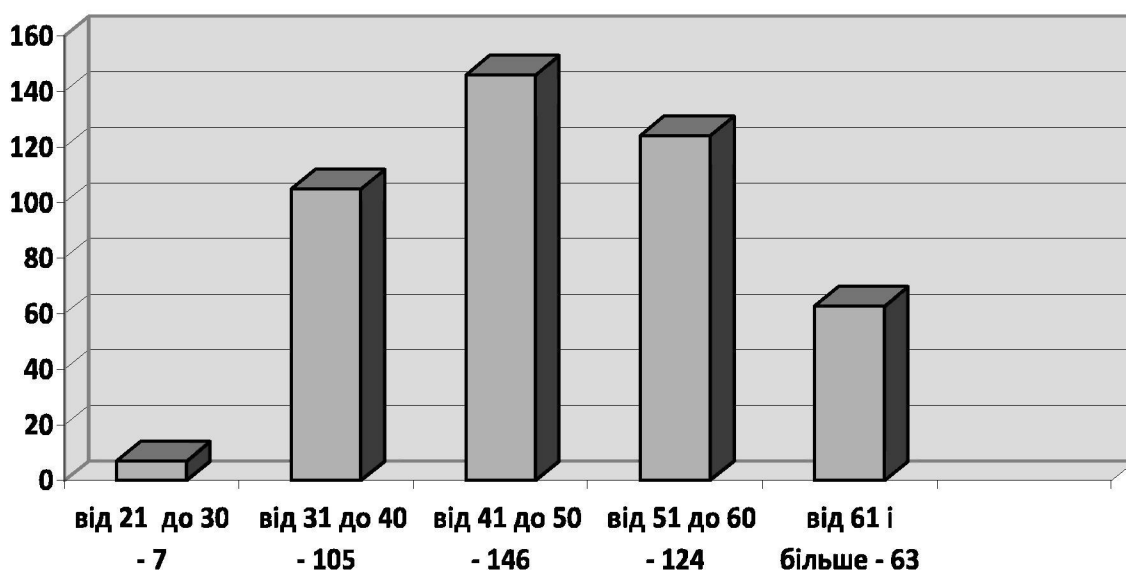
сомолу: ПР – 12, БЮТ – 6, КПУ – 2. Вихідці зі сфери науки та військово-промислового комплексу («прагматик-постіндустріаліст») у ПР – 14, БЮТ – 18, КПУ – 9, ВО «Свобода» – 9, УДАР – 8. Як бачимо, основним басейном рекрутування в політико-управлінську еліту стали нові структури, які сформувалися після розпаду Радянського Союзу та під час формування ринкової економіки.

Для аналізу біографічних відомостей народних депутатів обрано такі кількісні та якісні показники: прізвище та ім'я; рік народження; область народження; який навчальний заклад закінчив; рік закінчення вищого навчального закладу; наявність другої освіти; наявність вченого ступеня; тип здобутої освіти (технічна, гуманітарна, економічна або юридична).

На основі депутатського складу парламенту Верховної Ради України VII скликання автор статті надасть аналіз кількісної та якісної структури. В статті головна увага зосереджується на аспекті зміни еліт, їх народженні та освітній належності. Для аналізу автор використовує довідкові електронні ресурси www.rbc.ua, www.dovidka.com.ua [10] та газету «Голос України» (з 2012 року).

Графік 1

**Вікова структура складу
Верховної Ради України VII скликання**

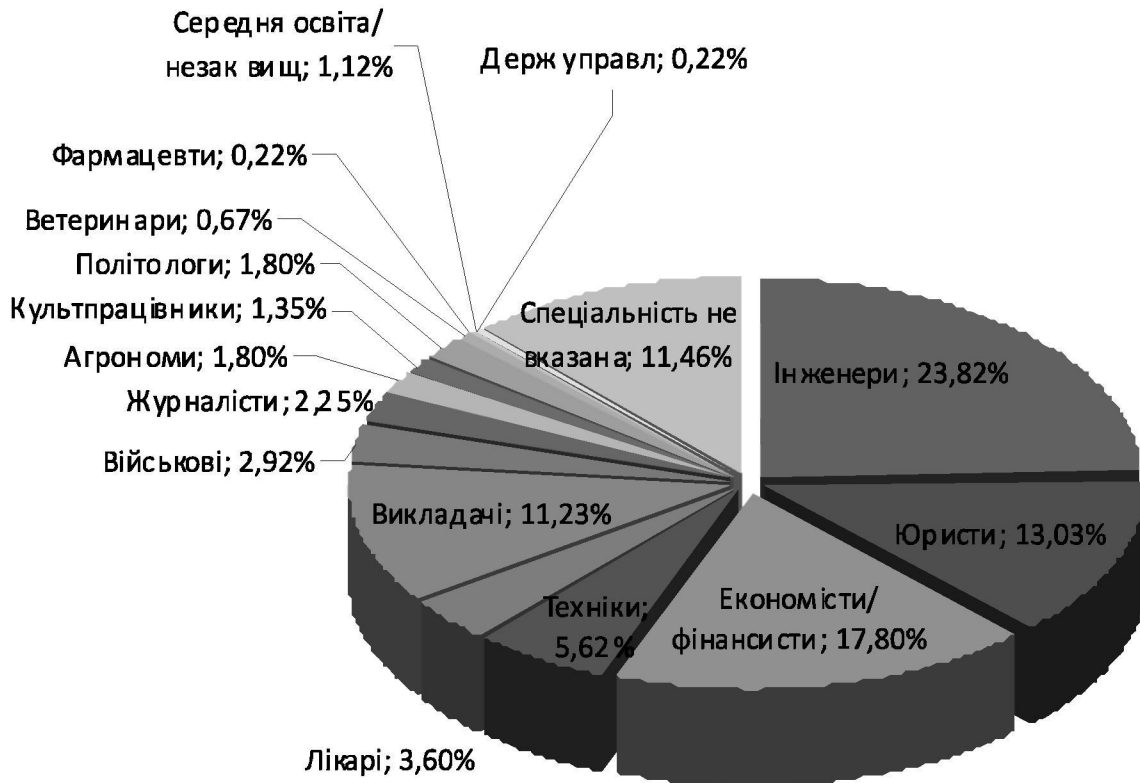
Аналіз біографічних відомостей свідчить про значне омолодження складу парламенту VII скликання (див. графік 1) [14]. В діапазоні від 41 до 50 років – 146 народних депутатів, серед яких є найбільш чисельними за віком 1971 року (42) та 1965 року (48) – по 19 парламентарів. Від 61 і більше найстарішому за віком депутату 80 років (1933 р.н.). Наймолодшу групу від 21 до 30 років становить 7 депутатів, наймолодший вік – 1987 р.н. (26). Вікова структура свідчить про відхід геронтократії та поступове наповнення парламенту представниками з новим мисленням та баченням подальшого розвитку держави та суспільства.

Оцінюючи якісний склад парламенту, автор статті бере до уваги освітні показники народних депутатів (див. графік 2). Базова освіта депутатів градується за сумарним видом професії. Загальноприйнятною для народних депутатів вважається юридична освіта, оскільки їх робота полягає в законотворчій діяльності, що передбачає ґрунтовне розуміння теорії держави і права. Діяльність депутатів включає всі сфери державної, суспільної, економічної, політичної й інших видів. Тому професійний склад депутатського корпусу має бути різним, задля цілісного розуміння всіх процесів, що відбуваються в державі.

Наведені дані (див. графік 2) свідчать про присутність за освітньою належністю в парламенті інженерів – 23,82%, які вищу освіту в основному здобули за радянських часів. Значну частку становлять економісти/фінансисти – 17,80%, юристи – 13,03%, викладачі – 11,23%. Невеликий відсоток за освітою припадає на такі професії: техніки – 5,62%, лікарі – 3,60%, військові – 2,92%, журналісти – 2,25%, агрономи та політологи – по 1,80%, культпрацівники – 1,35%, ветеринари – 0,67%, фармацевти та державне управління – по 0,22%. Народні депутати, що мають середню спеціальну освіту та незакінчену вищу, становлять 1,12%. Депутати, які мають вищу освіту, але в електронних джерелах у відкритому доступі інформація про їх спеціальність не вказується [11], автор статті окреслює категорією «Спеціальність не вказана», – 11,46%.

Графік 2

**Розподіл депутатів
Верховної Ради України VII скликання за освітою**

Характерною рисою української політико-управлінської еліти є те, що парламентська більшість відкрито не в змозі сказати «за» чи висловити свою позицію «проти», змушена вдаватися до складного маневрування, здійснення перешкод щодо прийняття принципових рішень [12].

Висновки. У статті проаналізовано парламент України VII скликання за якісними і кількісними показниками, які дають змогу дослідити механізми елітоутворення. Одним з таких механізмів у статті наведено шлях виборів, який має забезпечувати якісне представництво суспільства в парламенті, тобто легітимність виборчого процесу.

Подальше дослідження українського парламенту передбачатиме розширення кола показників, які становлять основу для аналізу механізму входження до Верховної Ради

України, в чому й полягає основна проблема наукового дослідження автора статті.

1. Конституція України. – Харків: Фолі». – 2007. – С.53–54.
2. Климович О. Етика парламентарів, або що робити, щоб законслухняність не втратила сенс / О.Климович // Часопис «Парламент». – 2011. – №3. – С. 74.
3. Див.: Ганжуров Ю.С. Парламент України в політичній комунікації / Ю.С.Ганжуров. – К.: Україна, 2007. – С. 76–77.
4. Єфремова М. Виборча система як фактор впливу на представницьку функцію українського парламенту / М.Єфремова // Часопис «Парламент». – 2010. – №3. – С. 39–40.
5. Цит. за: Майборода О. Українська еліта: з народом чи сама по собі / О.Майборода // Вітчизна. – 1998. – листопад-грудень. – №11–12. – С. 2.
6. Дука А.В. Институционализация политико-административной элиты в Санкт-Петербурге / А.В.Дука // Полития. – 2003, лето. – №2(29). – С.127–129.
7. Голобуцький О. Вибори-98: Аналіз передвибор. блоків в Україні напередодні парламент. виборів/ О. Голобуцький, О. Кривошеєнко, В. Кулик. – К.: УПМЦ-Прес, 1997. – С. 5–9.
8. Нагребецька І. Парламент-2012: прелюдія початку / І.Нагребецька // Урядовий кур'єр. – 2012. – 13 листопада. – № 208(4852). – С.1–2.; Результати волевиявлення встановлено // Голос України. – 2012. – 13 листопада. – №214(5464).
9. Пилипенко В.Є. Владна еліта у контексті суспільного розвитку / Пилипенко В.Є., Привалов Ю.О., Ніколаєвський В.М. – К.: ПЦ «Філіант», 2008. – С. 9–12.
10. РБК Украина Информационное агентство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rbc.ua/ukr/; Інтернет-довідник «Офіційна Україна сьогодні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dovidka.com.ua
11. Шульга М. Уряди України: соціологічний портрет владної еліти (1990–1997рр.) / М.Шульга, Н.Бойко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. – травень – червень. – №3. – С. 94–95; 99.
12. Крюков О. Процес політичної елітаризації та соціальні умови становлення політико-управлінської еліти України / О.Крюков // Вісник НАДУ. – К., 2005. – №1. – С. 270–271.